

УДК (094.4)343.974(477)

Л.С. АНОХІНА, канд. юрид. наук, Кримський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.255 КК УКРАЇНИ «СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ». ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СПІВУЧАСНИКІВ

Ключові слова: суб'єкт злочину, співучасники, організатор, посібник, виконавець

В теорії кримінального права інститут суб'єкта злочину в цілому достатньо розроблений. Згідно зі ст.18 КК України суб'єктом злочину може бути тільки осудна фізична особа, яка досягла віку, встановленого чинним Кодексом. У відповідності зі ст.22 КК України кримінальній відповідальності підлягає особа, яка досягла на час вчинення злочину 16-літнього віку. За окремі види злочинів кримінальна відповідальність настає з 14-літнього віку.

Зазначимо, що питання суб'єкту злочину проти суспільної безпеки а також визначення співучасті в цьому злочині розглядали такі вчені, як Н.С. Таганцев, А.Н. Трайнин, В.В. Сташис, В.Н. Петрашева та інші. З огляду на їх дослідження метою статті є аналіз наукової думки щодо визначення суб'єкту злочину відповідно до змісту статті 255 Кримінального кодексу України «Створення злочинної організації», а також визначення співучасті в межах вчинення злочину. Новизна статті полягає у визначенні співучасті в межах зазначеної статті 255 Кримінального кодексу України.

Так, особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, якщо вона під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльнос-

ті) або керувати ними внаслідок хронічного психічного розладу, тимчасового психічного розладу, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Законодавче закріплення зазначених положень має принципове значення для кримінального права, здійснення правосуддя, забезпечення законності. Історії відомі випадки, коли кримінальному переслідуванню піддавалися суб'єкти, не наділені перерахованими вище ознаками. Так, у світських судах XIV і XV століття нерідко зустрічалися випадки переслідування тварин, які заподіяли смерть людині, особливо биків і свиней, що платили своїм життям, переважно через повішання, за свою лють.

Особливу групу становили випадки, в яких тварина була не стільки винною, скільки співучасником. Наприклад, наказувалось разом зі скотоложниками страчувати і оскотолонених тварин. Так, у Франції до половини XVIII століття тварини в подібних випадках піддавалися спалюванню. Пруське земське право 1795 р. визначало, що таких тварин потрібно вбивати або виганяти з країни [1, с.143].

Таким чином, суб'єктом злочину може бути тільки особа, причому не просто особа, а особа фізична. Стосовно до предмета нашого дослідження це має особливе відношення, тому що в правовому сенсі розуміється й особа юридична. Теоретично і практично можлива ситуація, коли організація, яка має статус юридичної особи, може визначити своєю метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів.

З приводу юридичних осіб як суб'єктів злочину в науковій літературі йде давня суперечка.

Кримінальна відповідальність юридичних осіб була відома ще феодальному кримінальному праву. Так, у Франції спеціально виданий ордонанс 1670 р., який визначав порядок судового процесу й ті покарання, до яких могли бути притягнуті за злочини, вчинені корпораціями, громадами [2, с.215]. Дореволюційне російське кримінальне законодавст-

во вважало частково можливою таку відповідальність. У ст.530 Укладення про покарання 1885 р. встановлювалася кримінальна відповідальність за приховування військових утікачів-євреїв: «...з єврейського суспільства, в якому вкривався військовий утікач із євреїв, стягується не більше триста рублів за кожного, якщо воно само його не виявило та не представило належному начальству» [3, с.140].

У КК штату Нью-Йорк встановлена кримінальна відповідальність корпорації. Відповідно до ч.2 § 20.20 КК корпорація визнається винною у вчиненні посягання, якщо: «а) поведінка, що являє собою посягання, складається в невиконанні покладеної правом на корпорацію спеціального обов'язку вчинити позитивні дії; або б) дія була вчинена санкціоновано, виклопотано, потребовано, наказана чи з необережності допущена радою директорів або високопоставленим агентом-управлінцем, діючим у межах свого службового становища та в інтересах корпорації; або в) дія, що являє собою посягання, була вчинена агентом корпорації, який діяв в межах свого службового становища й в інтересах корпорації, і посягання є: 1) миедиміном або порушенням, 2) таким, котре визначено законом, що ясно вказує на намір законодавця покласти таку кримінальну відповідальність на корпорацію, або 3) філоніей...».

Кримінальна відповідальність і застосування кримінального покарання до юридичних осіб характерно для сучасного законодавства багатьох інших країн. Наприклад, КК Франції (ст.ст.131-37, 131-39) передбачає наступні види покарань кримінальні та вправні: штраф, припинення діяльності, заборона здійснювати прямо чи побічно один або кілька видів професійної чи суспільної діяльності, взяття під судовий нагляд, конфіскація тощо. Передбачені покарання юридичних осіб, які застосовуються у випадку рецидиву (ст.ст.132-12, 132-15).

Закон «Про економічні злочини» у Нідерландах передбачає наступні види покарань:

повне або часткове закриття компанії, позбавлення прав або наданих привілеїв, установлення нагляду відносно компанії, зобов'язання компанії покласти певну грошову суму на рахунок у банку, що підлягає вилученню, якщо компанія не дотримується закону, зобов'язання компанії вчинити певні дії [4, с.163].

Н.С. Таганцев, який є супротивником притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, приводив на цей рахунок наступні аргументи: 1) безкарність юридичної особи, як ідеальної особистості, не звільняє від відповідальності його представників або членів, які безпосередньо вчинили злочинне діяння; 2) кримінальна безвідповідальність юридичних осіб не виключає їх відповідальності цивільної, зокрема, обов'язку винагороди за шкоду та збитки; 3) визнання некараності юридичних осіб не суперечить накладенню стягнень, обмежень їх діяльності або навіть припинення їх існування [1, с.144].

Нам уявляється, що доводи, які приводить Н.С. Таганцев, цілком переконливі. Між тим, в останні роки це питання набуло більшу актуальність. Супротивники встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб звичайно посилаються на принцип «особистої відповідальності», сформульований класичною школою кримінального права, та який має важливе значення для кримінальної відповідальності фізичних осіб. Однак, у поточному сторіччі підхід до відповідальності юридичних осіб у світі змінився. Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував парламентам країн-членів Ради визнати юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності. В 1985 р. ця рекомендація була підтверджена Сьомим конгресом ООН по попередженню злочинності. У п.9 Керівних принципів в області попередження злочинності та кримінального правосуддя йдеться: «Держави-члени повинні розглядати питання про передбачення кримінальної відповідальності не тільки для осіб, що діяли від імені будь-якої

установи, корпорації або підприємства, виконуючи керівні або виконавчі функції, але й для самої установи, корпорації або підприємства шляхом вироблення відповідних заходів попередження їх можливих злочинних дій і покарання за них» [5, с.24].

Відповідно до ст.18 і ч.1 ст.22 КК України суб'єктом злочину по ч.1 ст.255 КК України є фізична осудна особа, що досягла шістнадцятирічного віку, що є організатором або керівником злочинної організації або її учасником. Аналіз ч.3 ст.27 КК України дозволяє зробити висновок, що під організатором злочинної організації варто розуміти особу, що створила таку організацію. Дане поняття організатора злочинної організації включає й поняття керівника такої організації.

Не приводив розходжень між організатором і керівником і А.Н. Трайнин. «Конкретно роль організатора виражається в створенні злочинного співтовариства, в вербуванні його членів, далі, в розробці плану злочинних діянь, в керівництві вчинення злочину», - писав він [6, с.99]. В курсі радянського кримінального права, в зв'язку з цим відзначається, що організатор, виступаючи ініціатором створення злочинної організації, насамперед схиляє людей до участі в ній, поєднує їх, підтримуючи чинністю свого авторитету та інших методів певну корпоративну дисципліну, розробляє форми зв'язку між членами організації. «Організатор, - відзначають автори, - розробляє плани злочинної діяльності, намічає способи їх вчинення, розподіляє ролі між членами організації тощо, тобто керує діяльністю організації по підготовці до вчинення злочинів... Організатор здійснює керівництво членами організації...» [7, с.615].

Саме організатор, включаючи керівника, розробляє план злочинних діянь, розподіляє ролі між членами групи, направляє й корегує їх дії, підтримує дисципліну в групі тощо.

Навряд чи з цим можна погодитися повною мірою. Особа може приступити до керівництва таким злочинним формуванням вже після його створення. Терміни «органі-

затор» і «керівник» мають й етимологічне розходження. Не випадково законодавець не вживає їх як слова-синоніми, хоча з погляду кваліфікації злочину по ст.255 КК України це не має ніякого значення. Особа може приступити до керівництва злочинною організацією, яка вже мала злочинне минуле у вигляді вчинення інших злочинів. У випадку, якщо на момент вступу в керівництво особа знала про таке злочинне минуле, то даний факт, безумовно, свідчить про його підвищену суспільну небезпеку.

При цьому варто мати на увазі, що в кримінально-правовому значенні організатор злочинної організації може бути одночасно і його керівником, а керівник злочинної організації - тільки керівником, але не організатором. Співвиконавцями злочину, передбаченого ч.1 ст.255 КК України («створення злочинної організації, - а рівно керівництво такою організацією або складовими його структурними підрозділами, а також створення об'єднання організаторів, керівників або інших представників організованих груп з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів»), визнаються особи, які виконують повністю або частково об'єктивну сторону складу злочину: організатор, керівник (чи) злочинної організації. У цьому плані їх можна назвати «співорганізатор», «співкерівник».

Участь в об'єднанні організованих груп, створених для вчинення тяжких злочинів, по суті не відрізняється від участі в злочинному співтоваристві. Разом із тим участь у такому злочинному співтоваристві, як об'єднання організаторів, керівників або інших представників організованих груп, може проявлятися в наступних формах: вступ особи в таке об'єднання; прийняття ним як на себе особисто, так і на всю організовану групу, яку він представляє, та її членів тих же зобов'язань, які приймаються особою, що вступає в злочинне співтовариство; розробка разом з іншими учасниками об'єднання планів і умов для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, участь в злочинах, які скоєні зло-

чинною організацією.

Види співучасників визначаються ст.27 КК України, згідно з ч.1 якої співучасниками злочину поряд з виконавцем є організатор, підбурювач та посібник.

Ст.255 КК України визначає створення злочинної організації як самостійну форму злочинної діяльності.

Згідно з ч.3 ст.27 КК України організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) чи керувала ним (ними), підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка створила злочинну організацію чи керувала нею.

Таким чином, особа, яка створила злочинну організацію чи керувала нею згідно ст.255 КК України, є виконавцем злочину, а відповідно до ч.3 ст.27 КК України ця ж особа є організатором. Таке ж протиріччя міститься у ч.5 ст.27 і ч.3 ст.27 КК України стосовно організатора і посібника злочину, передбаченого ст.255 КК України, на що вже звертали увагу українські вчені [8, с.94].

Виходячи з вище викладеного можна зробити висновок, що поняття організатора і посібника занадто деталізовані в ст.27 КК України, в частині, що стосується їх ролі в сумісному скоєнні злочину, передбаченому ст.255 КК України. Доцільно було б обмежи-

тися визначенням в Особливій частині вказаних дій самостійною формою організованої злочинної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции: Часть Общая. -В 2-х т. -Т.1. -М.: Наука, 1994.
2. Курс советского уголовного права. -М., 1970.
3. Уложения о наказаниях уголовных и исправительных. Свод законов Российской Империи. -М., 1916.
4. Правовая система Нидерландов. -М., 1998.
5. Сборник стандартов и норм ООН в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. -Нью-Йорк, ООН, 1922.
6. Трайнин А.Н. Учение о соучастии. -М., 1941.
7. Курс советского уголовного права. -М., 1999.
8. Хавронюк М.І. Кримінально-правові засоби протидії організований злочинній діяльності: досвід зарубіжних країн і законодавчі пропозиції для України // Кримінальне право України. -2006.-№ 1. -С.85-87.

Анохіна Л.С. Суб'єкт злочину, передбаченого ст.255 КК України «Створення злочинної організації». Проблеми визначення співучасників // Форум права. -2007. -№ 3. -С.22-25 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07alspvs.pdf>

Розглянуто зміст статті 255 Кримінального кодексу України «Створення злочинної організації», проаналізовані питання визначення співучасті у здійсненні злочину.

Анохина Л.С. Субъект преступления, предусмотренный ст.255 УК Украины «Создание преступной организации». Проблемы определения соучастников

Рассмотрено содержание статьи 255 Уголовного кодекса Украины «Создание преступной организации», проанализированы вопросы определения соучастия в осуществлении преступления.

Anohina L.S. Subject of a crime stipulated by item 255 CC of Ukraine «Creation of the criminal organization». Problems of definition of accomplices

The maintenance of clause 255 of the Criminal Code of Ukraine «Creation of the criminal organization» is considered, questions of definition of partnership in realization of a crime are analyzed.